

Vervroegd uittreden of doorwerken?

Bart Huynen*, Didier Fouarge** en Trudie Schils***¹⁾

Vervroegde uittreding begint een serieuze rol te spelen bij werkenden vanaf 55 jaar. Naast de overgang van werk naar pensioen, vormen ook de overgang van werk naar werkloosheid of arbeidsongeschiktheid voor personen van 55 jaar en ouder veelal een definitief einde van het werkzame leven. Er is dus niet altijd sprake van een rechtstreekse overgang van werk naar pensioen. Vooral laagopgeleiden verlaten de arbeidsmarkt via een andere route, met name via een tussenperiode waarin men afhankelijk is van een arbeidsongeschiktheidsuitkering. Bij hoogopgeleiden is daarentegen meestal sprake van een rechtstreekse overgang van werk naar pensioen. Baan- en sectorkenmerken spelen een belangrijke rol bij het uittredingsgedrag van oudere werkende mannen, net als de aanwezigheid van een werkende partner.

1. Inleiding

De vergrijzende bevolking wordt in Nederland, net als in de rest van Europa, beschouwd als een van de belangrijkste bedreigingen voor de arbeidsmarkt en de betaalbaarheid van het stelsel van de sociale zekerheid. Hoewel in Nederland de arbeidsparticipatie van 55–64-jarigen gestegen is van 26 procent in 1995 tot 39 procent in 2003 ofwel van bijna 375 duizend werkzame ouderen in deze leeftijdscategorie in 1995 tot ruim 700 duizend in 2003, blijft deze vooral onder de 60–64-jarigen met bijna 19 procent in 2003 vrij laag. De lage arbeidsparticipatie onder de 60–64-jarige mannen (27% in 2003) is voornamelijk het gevolg van vervroegde uittreding.

In dit artikel staat het uittredingsgedrag van oudere werkenden (50–64 jaar) centraal. Zij hebben te maken met de keuze tussen doorwerken tot hun 65ste of uittreding door vervroegde pensionering (bijv. VUT, prepensioen). Het vervroegd verlaten van de arbeidsmarkt gebeurt echter niet alleen door pensionering. Uittreding via werkloosheids- of arbeidsongeschiktheidsregelingen of via een periode zonder eigen inkomen behoort ook tot de mogelijkheden. Hierbij is meestal geen sprake van een vrijwillige keuze. Aan de andere kant heeft eerder onderzoek aangetoond dat er een zekere mate van substitutie bestaat tussen deze verschillende uittredingsmogelijkheden: met andere woorden, de sociale zekerheid (werkloosheid, bijstand en arbeidsongeschiktheid) wordt wel eens gebruikt als voorportaal voor pensionering (Lindeboom, 2000, Kapteyn en de Vos, 1999). In dit artikel worden daarom vier stromen onder-

scheiden: van werk naar (vervroegd) pensioen, arbeidsongeschiktheid, werkloosheid en naar de categorie overig. Dit onderzoek is verricht door het CBS in samenwerking met de Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek (OSA)²⁾.

2. Arbeidsmarktpanel 1995–2000

Voor een analyse van het uittredingsgedrag van werkenden zijn longitudinale bestanden nodig met informatie over de verschillende transitieën. Voor een goed inzicht in de stromen van en naar werk dient een dergelijk bestand ook informatie te bevatten over de factoren die hierop van invloed zijn, zoals persoonlijke achtergrondkenmerken en baan- en bedrijfskenmerken. Voor het samenwerkingsproject van het CBS en de OSA wordt gebruik gemaakt van het zogenoemde arbeidsmarktpanel 1995–2000 (Manting, 2004). Persoonsgegevens uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van 1995 t/m 1999 zijn gecombineerd met longitudinale informatie over het inkomen uit het Regionaal Inkomensonderzoek (RIO) 1995–2000 (zie technische toelichting).

In dit onderzoek worden stromen op de arbeidsmarkt beschreven op basis van overgangen tussen inkomensbronnen. Transitieën zijn in kaart gebracht door van jaar op jaar de veranderingen van de sociaal-economische categorie van personen vast te stellen. De sociaal-economische categorie is gebaseerd op de voornaamste inkomensbron van een persoon in het onderzoeksjaar. Dat betekent bijvoorbeeld dat iemand die een gedeelte van het jaar werkloos is geweest, maar het grootste deel van het inkomen van dat jaar heeft verdiend met werk is getypeerd als werkend. In dit artikel worden de volgende sociaal-economische categorieën onderscheiden:

- werkenden (in loondienst of zelfstandigen);
- personen met pensioeninkomen (AOW, ANW, bedrijfspensioen, lijfrente etc.);
- personen met een bijstands- of werkloosheidsuitkering (ABW, RWW, WW, IOAW, wachtgeld);
- personen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering (WAO, AAW, WAZ, WAJONG);
- overigen: deze categorie bestaat voornamelijk uit personen die geen inkomsten hebben gehad waarover loonheffing geheven is. Een klein deel heeft wel inkomsten genoten. Van hen is de inkomensbron echter onbekend³⁾.

Het uittreden van werkenden wordt gedefinieerd als het hebben van inkomsten uit arbeid als belangrijkste inkomensbron in het ene jaar en het hebben van een andere belangrijkste of geen inkomensbron in het volgende jaar. Iemand gaat dus met pensioen als de voornaamste inkomensbron veranderd van inkomsten uit arbeid naar pensioeninkomen.

* Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Heerlen.

** Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek (OSA) en Universiteit van Tilburg (UvT).

*** Universiteit van Tilburg (UvT).

De hier gehanteerde definities wijken in zekere mate af van de standaard door het CBS gebruikte definities. Om een voorbeeld te noemen, het CBS rekent personen die ten minste twaalf uur per week werken tot de werkzame beroepsbevolking. In dit artikel wordt echter iedereen die gedurende het jaar inkomsten uit arbeid als voornaamste inkomensbron heeft als werkend gedefinieerd. Uit een confrontatie van de EBB- en RIO-gegevens blijkt dat van deze personen 95 procent werkzaam was voor meer dan een uur per week op het moment van de EBB-enquête en 90 procent was werkzaam voor meer dan twaalf uur per week.

3. Sociaal-economische categorie van ouderen in 2000

3.1 Sociaal-economische categorie naar leeftijd en opleiding

Het merendeel (86 procent) van de vijftigjarige mannen werkte in 2000. Van de zestigjarige mannen werkte ongeveer de helft. Bij verdere toename van de leeftijd daalt het percentage werkenden snel. Van de 64-jarige mannen werkten nog slechts twee van de tien. De lagere arbeidsparticipatie bij mannen op oudere leeftijd is voornamelijk het gevolg van vervroegde uittreding. Bijna 40 procent van de 64-jarige mannen was afhankelijk van pensioeninkomen. Daarnaast was een kwart van hen afhankelijk van een arbeidsongeschiktheidsuitkering en 13 procent van een werkloosheidsuitkering. Deze personen maken bij het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd vanuit de sociale zekerheid de overgang naar pensioen. Van de 65-plussers werkte maar een klein deel, voornamelijk zelfstandigen.

Het aandeel werkenden onder de oudere vrouwen ligt veel lager dan bij de mannen. Van de vijftigjarige vrouwen werkte 57 procent in 2000. De daling van het percentage werkenden begint bij vrouwen eerder dan bij mannen. Van de zestigjarige vrouwen werkte nog 21 procent en van de 64-jarige nog maar 6 procent. Ongeveer de helft van de

vrouwen van 64 jaar had in 2000 geen eigen inkomen. Dit komt bij mannen vrijwel niet voor. Slechts twee van de tien vrouwen van 64 jaar hadden voornamelijk pensioeninkomen. Dit hangt samen met het feit dat vrouwen van deze generatie zelden een betaalde baan hebben gehad of geen dusdanig arbeidsverleden hebben gehad dat ze voldoende eigen pensioen opgebouwd hebben. Vanaf 65 jaar ontstaat voor iedereen een eigen inkomensbron door de uitkering in het kader van de AOW.

Het percentage werkenden onder de hoogopgeleiden van 50–64 jaar was in 2000 beduidend hoger dan onder de laagopgeleiden. Vooral bij vrouwen zijn de verschillen naar opleidingsniveau groot. Onder hoogopgeleide vrouwen – hbo- of wetenschappelijk niveau – is het percentage werkenden bijna drie keer zo hoog als onder de vrouwen met uitsluitend basisonderwijs.

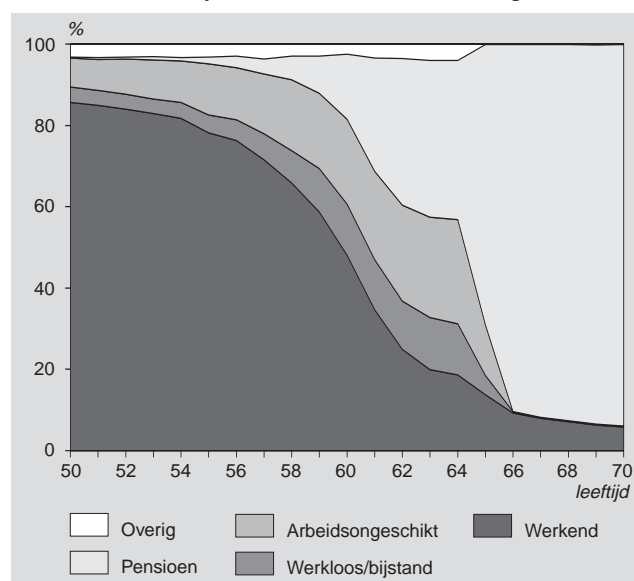
Laagopgeleide ouderen waren relatief vaak afhankelijk van een arbeidsongeschiktheids- of werkloosheidsuitkering. Van de mannen met alleen basisonderwijs was bijna 40 procent afhankelijk van een dergelijke uitkering. Bij de mannen met een hbo- of wetenschappelijke opleiding gold dat voor 10 procent. Laagopgeleide vrouwen hadden vaker geen eigen inkomen dan hoogopgeleide vrouwen.

3.2 Overgangen van werkend naar niet-werkend

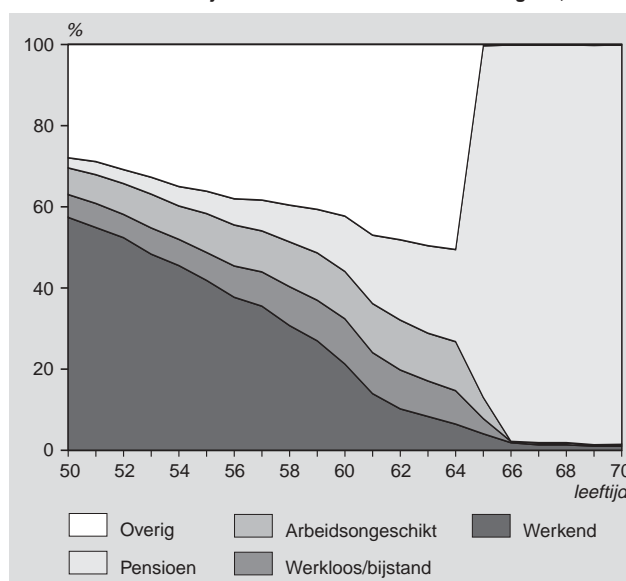
De afname van het aantal werkenden op hogere leeftijd is het gevolg van (vervroegde) uittreding. Hierbij gaat het vaak om de overgang van werk naar (vervroegd) pensioen, maar het kan ook gaan om andere uittredingsroutes.

In de periode 1995–2000 is het aandeel werkenden dat stopte met werken vrij constant. Elk jaar stopte ongeveer 9 procent van de 50–64-jarigen met werken. Het grootste deel daarvan ging met vervroegd pensioen. De uittredingsroutes zijn in de tweede helft van de jaren negentig wel veranderd. Mede onder invloed van de gunstige economische conjunctuur had uittreding gedurende deze periode steeds minder

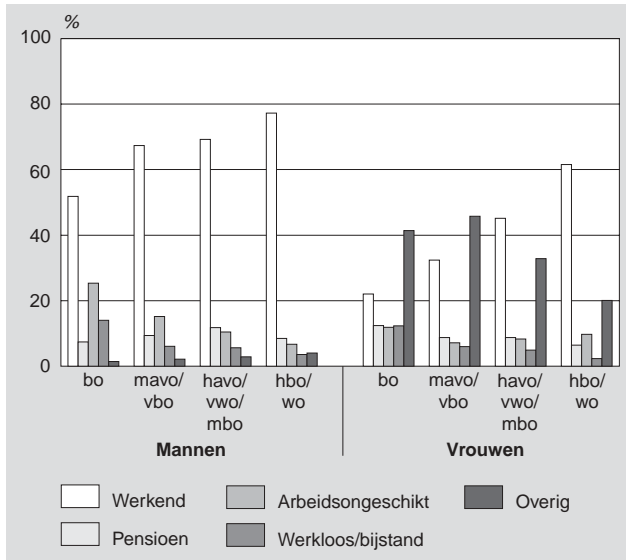
1. Mannen van 50–70 jaar naar sociaal-economische categorie, 2000

2. Vrouwen van 50–70 jaar naar sociaal-economische categorie, 2000

3. Personen van 50–64 jaar naar sociaal-economische categorie en opleidingsniveau, 2000

vaak betrekking op een overgang van werk naar werkloosheid of bijstand. Circa twee van de tien mensen die stopten met werken, werden afhankelijk van een arbeidsongeschiktheidsuitkering⁴⁾. Een aanzienlijk deel van de uittreeders maakte de overgang naar een periode zonder eigen inkomen.

Vervroegde uittrekking wordt zowel voor mannen als vrouwen pas substantieel vanaf 55 jaar. Een van de tien 55–59-jarige werkenden stopte in 2000 met werken, waarvan eenderde de overgang naar vervroegd pensioen maakte. Van de 60–64-jarige werkenden maakten drie van de tien de overgang naar niet-werkend. Van hen maakte 70 procent de overgang naar vervroegd pensioen. Voor een deel van de 64-jarigen, namelijk die aan het begin van 1999 de leeftijd van 64 jaar bereikten, gaat het niet om vervroegd pensioen, maar om pensionering in verband met het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.

Vrouwen maken relatief vaak de overgang van werk naar een periode zonder eigen inkomen. Ruim de helft van de 50–54-jarige vrouwen die stopten met werken had in 2000 geen eigen inkomen. Dit hangt samen met het feit dat deze

Staat 1
Werkenden van 50–64 jaar in jaar t naar sociaal-economische categorie in jaar t+1

jaar t	Sociaal-economische categorie in t + 1					
	werkend	niet werkend	waarvan			
			pensioen-ontvanger	arbeidsongeschikt	werkloos/bijstand	overig
	%					
1995	91	9	38	16	29	17
1996	92	8	42	17	22	19
1997	92	8	36	20	18	26
1998	92	8	37	19	14	29
1999	91	9	40	21	12	27

Staat 2
Werkenden van 50–64 jaar in 1999 naar geslacht, leeftijd¹⁾ en sociaal-economische categorie in 2000

	Sociaal-economische categorie in 2000						
	werkend	niet werkend	waarvan				overig
			pensioen-ontvanger	arbeidsongeschikt	werkloos/bijstand	geen inkomen	
	%						
Totaal	91	9	40	21	12	23	4
50–54 jaar	95	5	8	32	15	43	2
55–59 jaar	91	9	34	24	18	23	2
60–64 jaar	70	30	70	9	4	8	8
Mannen							
50–54 jaar	96	4	8	38	17	35	2
55–59 jaar	91	9	40	26	19	14	1
60–64 jaar	70	30	79	10	4	4	3
Vrouwen							
50–54 jaar	94	6	8	26	13	52	2
55–59 jaar	90	10	22	21	15	39	3
60–64 jaar	70	30	49	6	4	21	21

¹⁾ Op 31 december 1999.

generatie vrouwen vaak een zo kort arbeidsverleden heeft gehad dat ze geen (of slechts een beperkt) eigen pensioen of recht op een uitkering hebben opgebouwd. De 60–64-jarige vrouwen maakten minder vaak de overgang naar geen inkomen. Bij hen is wel vaak sprake van een overgang van werk naar een onbekende inkomensbron, hetgeen het beeld vertekent. Het is aannemelijk dat het onbekende inkomen veelal pensioeninkomen betreft.

Uittreding heeft dus niet altijd betrekking op een overgang van werk naar pensioen. Van de 55–59-jarigen verlaat slechts eenderde van degenen die stoppen met werken het arbeidsproces door vervroegde pensionering. Anderen worden afhankelijk van een werkloosheids- of arbeidsongeschiktheidsuitkering.

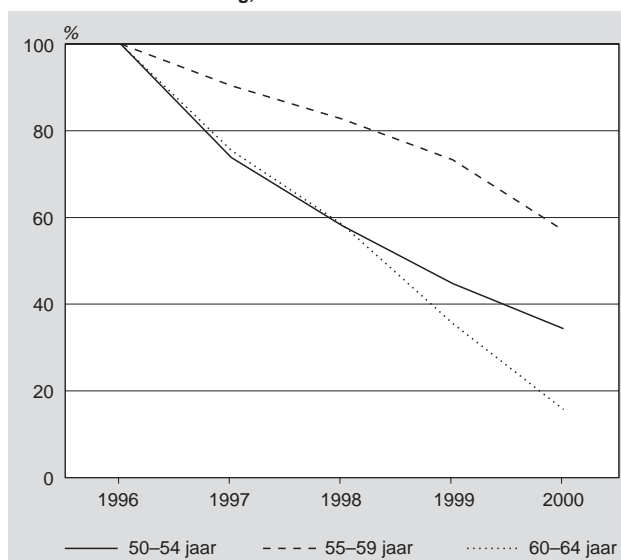
3.4 Uitstroom uit de werkloosheid

Om te bepalen in hoeverre de overgang naar werkloosheid voor oudere werkenden een fase is die uiteindelijk overgaat in pensioen, zijn de werkenden die in 1996 afhankelijk werden van een werkloosheidsuitkering (instromers) in de tijd gevolgd⁵⁾. Het gaat hier om personen die afhankelijk werden van een werkloosheids- of bijstandsuitkering. De eerste is per definitie door de regelgeving tijdelijk van aard, terwijl de afhankelijkheid van een bijstandsuitkering in principe onbeperkt kan zijn.

De 55–59-jarige werkenden die in 1996 afhankelijk werden van een werkloosheidsuitkering blijken langer een uitkering te ontvangen dan de 50–54-jarigen en de 60–64-jarigen. Zo'n 90 procent van hen had een jaar later nog steeds een werkloosheidsuitkering. Vier jaar later was dat bijna 60 procent. De overige 40 procent is in die periode dus uit de werkloosheid gestroomd. Hiervan heeft de helft de overgang naar pensioen gemaakt. Slechts een kwart van de uitstromers is weer gaan werken.

Instromers van 60–64 jaar zijn minder lang afhankelijk van een werkloosheidsuitkering. In 1997 was driekwart nog werkloos en in 2000 was dat nog maar 16 procent. Driekwart van de uitstromers maakte de overgang naar pensioen, doorgaans vanwege het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Voor de werkenden van 50–54 jaar

4. Aandeel 50–64-jarigen dat afhankelijk blijft van een werkloosheidsuitkering, instromers 1996

vormt de overgang naar werkloosheid vaak geen definitief afscheid van de arbeidsmarkt. Slechts eenderde van hen was in 2000 nog afhankelijk van een werkloosheidsuitkering. Van de anderen is driekwart weer gaan werken.

De overgang naar werkloosheid betekent voor werkenden van 55 jaar en ouder dus vaak een definitief einde van het werkzame leven. De werkenden van 55–59 jaar bleven vaak langdurig afhankelijk van een werkloosheidsuitkering. Het merendeel van de werkenden van 60–64 jaar die werkloos werden, maakte aansluitend de overgang naar pensioen.

3.5 Uitstroom uit de arbeidsongeschiktheid

Arbeidsongeschiktheid blijkt langduriger van aard dan werkloosheid. Het merendeel (circa 70%) van de 50–54-jarige werkenden die in 1996 afhankelijk werden van een arbeidsongeschiktheidsuitkering, was dat vier jaar later nog steeds. Het beeld bij de 55–59-jarigen is vergelijkbaar. Van de uitstromers heeft bijna de helft daarna weer inkomsten uit arbeid als voornaamste inkomensbron. Van de 60–64-jarige

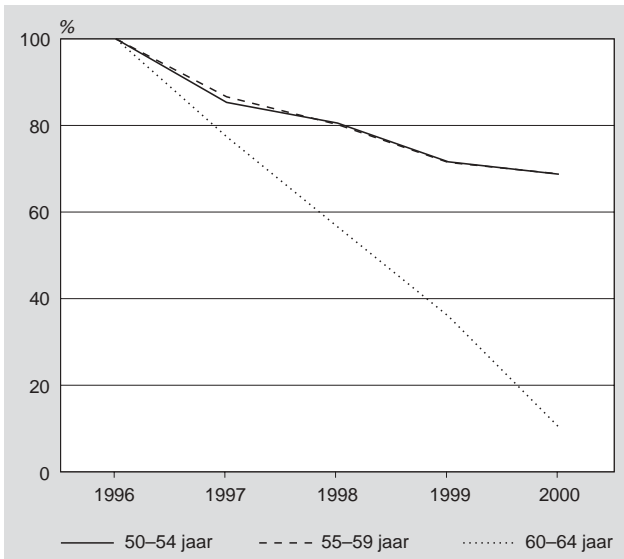
Staat 3
Uitstroom 50–64 jaar uit werkloosheid 1997–2000

	totaal	uitgestroomd naar				
		werkend	pensioen	arbeidsongeschikt	overig	overleden/geëmigreed
leeftijd¹⁾		%				
50–54 jaar	100	73,6	8,9	6,2	7,7	3,6
55–59 jaar	100	26,4	49,3	7,1	10,0	7,2
60–64 jaar	100	13,4	74,5	2,3	4,6	5,2
geslacht						
man	100	44,8	38,0	5,7	5,0	6,5
vrouw	100	48,3	25,6	7,1	16,9	2,0
totaal	100	45,7	34,7	6,0	8,2	5,3

¹⁾ Op 31 december 1995.

instromers is nog maar 10 procent afhankelijk van een arbeidsongeschiktheidsuitkering in 2000. De anderen maakten vrijwel allemaal de overgang naar pensioen. Slechts een klein deel (7%) van de uitstromers ging weer werken.

5. Aandeel 50–64-jarigen dat afhankelijk blijft van een arbeidsongeschiktheidsuitkering, instromers 1996

Ook de overgang naar arbeidsongeschiktheid blijkt voor oudere werkenden langdurig van aard. Voor werkenden van 60–64 jaar overbrugt de periode van arbeidsongeschiktheid in de meeste gevallen de overgang van werk naar (vervroegd) pensioen.

3.6 Arbeidsmarktverleden van gepensioneerden

De meeste 55-plussers die stoppen met werken gaan met pensioen. Daarnaast stromen veel arbeidsongeschikten en werklozen naar (vervroegd) pensioen. Een andere manier

om zicht te krijgen op de vraag in hoeverre de sociale zekerheid voor ouderen een tussenfase is bij de overgang van werk naar pensioen, is het beschrijven van de arbeidsmarktsituatie van gepensioneerden in het jaar voor pensioenering. Hoeveel van de personen die in 1995 werkten en daarna in de tweede helft van de jaren negentig met pensioen zijn gegaan, werkten of waren werkloos of arbeidsongeschikt in het jaar voor pensioenering?

Zo'n twee van de tien 50–64-jarigen die werkten in 1995 waren afhankelijk van pensioeninkomen in 2000. Van hen is de sociaal-economische categorie in het jaar voordat zij voor het eerst afhankelijk werden van pensioeninkomen vastgesteld. Het merendeel van de gepensioneerden werkte in het jaar voor pensioenering. Voor een van de tien gepensioneerden geldt dat ze via een periode van arbeidsongeschiktheid (2%), werkloosheid (4%) of via een periode zonder (bekend) inkomen (3%) met pensioen zijn gegaan. Vooral bij laagopgeleiden (4% via arbeidsongeschiktheid) en bij vrouwen (9% via een periode zonder inkomen) is de overgang van werk naar pensioen via een alternatieve route verlopen. Bij hoogopgeleide werkenden was in 95 procent van de gevallen sprake van een rechtstreekse overgang naar pensioen.

4. Vervroegde uittreding nader bekeken

Om een beter beeld te krijgen van de determinanten van uittreding van oudere werkenden uit betaalde arbeid zijn econometrische modellen toegepast. Daarbij is gekeken naar de kans dat een werknemer voor het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd de arbeidsmarkt verlaat via de sociale zekerheid (werkloosheid of arbeidsongeschiktheid), vervroegd pensioen of zonder (bekend) inkomen⁶⁾. Uittreding wordt verklaard aan de hand van een aantal achtergrondkenmerken van de werkenden. Daarbij is gebruik gemaakt van de beschikbare informatie uit de EBB en het RIO. Ten eerste is gekeken naar het effect van baankenmerken – aantal gewerkte uren, type contract, het wel of

Staat 4
Werkenden van 50–64 jaar in 1995 met sociaal-economische categorie pensioen in 2000 naar sociaal-economische categorie in jaar voor pensioenering

	totaal	sociaal economische categorie in jaar voor pensioenering			
		werkend	arbeidsongeschikt	werkloos	overig
geslacht	%				
man	100	93	2	4	1
vrouw	100	86	2	3	9
pensioenleeftijd ¹⁾					
57 jaar of jonger	100	95	1	2	2
58–59 jaar	100	93	1	4	2
60–61 jaar	100	95	1	4	1
62–63 jaar	100	96	1	1	2
64–65 jaar	100	81	6	5	8
opleidingsniveau					
bo	100	89	4	3	4
mavo/vbo	100	92	1	5	2
havo/vwo/mbo	100	91	2	4	3
hbo/wo	100	95	0	4	1
totaal	100	91	2	4	3

¹⁾ Op 31 december van het jaar voordat de sociaal-economische categorie veranderde naar pensioen.

niet hebben van een vaste aanstelling – en de sector van activiteit. Ten tweede is gekeken naar het effect van arbeidsmarktervaring en de duur van het dienstverband bij de werkgever. Ten derde is het effect van opleiding, gezondheid (ziekteverzuim) en eventuele eerdere periodes van werkloosheid of arbeidsongeschiktheid op het uittredingsgedrag bepaald. Daarnaast wordt in de analyses rekening gehouden met de huishoudenssamenstelling en de arbeidsmarktstatus van de partner. Ten slotte wordt het inkomen in de modellen meegenomen. Details over de toegepaste methode zijn te vinden in Fouarge, Schils en Huynen (2004). Hier worden kort de resultaten voor mannelijke werkenden besproken. De resultaten voor vrouwen zijn minder eenduidig en worden hier niet besproken (zie Fouarge, Schils en Huynen, 2004; p. 60–62).

Voor de uitstroom naar werkloosheid, arbeidsongeschiktheid en pensioen van mannen geldt dat de kans op uitstroom met de leeftijd toeneemt, maar dat deze afzwakt bij hogere leeftijden. Eerder heeft Nelissen (2001) laten zien dat de impliciete belasting op doorwerken (geen stijging in netto pensioenvermogen bij extra gewerkte jaren) ervoor zorgt dat werknemers met vervroegd pensioen gaan zodra zij de mogelijkheid daartoe hebben (ongeveer 60 jaar). Dit komt overeen met de multivariate analyses: de kans op transitie van betaalde arbeid naar vervroegd pensioen is het grootst voor werkenden van 60 jaar en 7 maanden. De grootste kans op uitstroom naar werkloosheid en arbeidsongeschiktheid wordt gevonden voor jongere leeftijden: 58 jaar en 7 maanden respectievelijk 57 jaar en 8 maanden. Een reden hiervoor kan zijn dat vervroegd uittreden rond die leeftijd nog niet mogelijk is.

Het te verwachten effect van het opleidingsniveau op de uittredingskans is niet geheel duidelijk. Aan de ene kant hebben hoogopgeleide werknemers meer tijd en energie geïnvesteerd in hun opleiding en is de verwachting dat zij langer zullen doorwerken om de waarde van deze investering terug te verdienen. Aan de andere kant verdienen hoogopgeleiden een hoger loon waardoor het inkomen na pensionering hoger zal zijn en dus ook de kans dat zij inderdaad met vervroegd pensioen gaan. Heyma (2001) bijvoorbeeld vindt dat het hebben van een hoger opleidingsniveau de kans op vervroegde uittreding inderdaad verlaagt, maar uit andere studies blijkt dat niet. Uit de analyses blijkt dat de hoogst opgeleiden een kleinere kans hebben om met vervroegd pensioen te gaan, maar dat effect is niet significant. Als het gaat om de uittreding via sociale zekerheid is de verwachting dat de kans op uittreding daalt bij stijging van het opleidingsniveau. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn als het gaat om de transitiekans naar arbeidsongeschiktheid: hoger opgeleide oudere mannelijke werknemers stromen minder vaak in de arbeidsongeschiktheid dan werknemers met een gemiddeld opleidingsniveau.

Huishoudenskenmerken blijken geen invloed te hebben op het uittredingsgedrag van mannen. Uitzondering hierop vormt de aanwezigheid van een werkende partner. Dit verkleint de kans op instroom in arbeidsongeschiktheid. Het verkleint tevens de kans op vervroegde pensionering. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat partners er de voorkeur aan geven om hun vrije tijd gezamenlijk door te brengen. Als gevolg hiervan wordt de beslissing genomen om gezamenlijk uit te treden (Hurd, 1990).

Staat 5
Transitiekansen van werkende mannen tussen 50 en 61 jaar (parameter schatting van multinomiaal logit model)

Referentie: blijft werkend	Van werk naar ... pensioen	Van werk naar ... werkloos	Van werk naar... arbeidsongeschiktheid
<i>Persoonlijk en huishoudkenmerken</i>			
Leeftijd	7,781***	3,325**	3,357**
Leeftijd kwadraat / 100	-6,416***	-2,838**	-2,909**
Opleidingsniveau (ref: mavo/vbo, havo/vwo/mbo)			
Basis onderwijs	0,126	0,230	-0,331
Hbo/wo	-0,145	0,034	-1,266***
Alleenstaand	-0,403	-0,786	-0,194
Meer dan 2 volwassenen in huishouden	0,007	0,076	0,102
Partner werkt	-0,372**	-0,295	-0,481*
<i>Baankenmerken</i>			
Ln(uurloon)	0,319**	-0,262	-0,182
Ln(niet arbeidsinkomen)	0,113***	0,146***	0,221***
Zelfstandige	-3,202***	-1,988***	-0,581
Sector van activiteit (ref: industrie, energie)			
Landbouw/delfstoffenwinning	0,771	-0,752	-0,516
Bouwnijverheid	0,843***	-0,279	-0,373
Handel/horeca	0,137	-0,117	-0,118
Vervoer en communicatie	0,829***	0,338	0,774*
Financiële instellingen /zakelijke dienstverlening	-0,350	0,066	-0,096
Openbaar bestuur	0,465*	0,133	-0,138
Onderwijs	-0,092	-1,183*	1,346***
Gezondheids- en welzijnszorg	-1,693**	-0,742	0,395
Cultuur en overige dienstverlening	-0,806	-0,062	0,047
Werkt in deeltijd	-0,355	-0,235	-0,024
Wens minder te gaan werken	-0,212	0,295	0,009
Tijdelijk of flexibel dienstverband	0,551	0,076	-0,354
Geeft leiding	0,063	0,253	-0,518
<i>Arbeidsgeschiedenis en ziekteverzuim</i>			
Aantal jaren bij huidige werkgever	0,020***	-0,022**	0,015
40 jaar arbeidsmarktervaring	0,316*	0,587**	-0,170
Ziekteverzuim ¹⁾	-0,014	0,569*	1,896***
Ooit werkloos of arbeidsongeschikt geweest	-0,004	-0,252	0,580**

¹⁾ Werknemer heeft afgelopen week door ziekte verzuimd of is al langer dan twee weken ziek.
 * significant op 10 procent, ** significant op 5 procent, *** significant op 1 procent.

Baan- en sectorkenmerken spelen een belangrijke rol bij het verklaren van transitie uit betaalde arbeid. Zelfstandigen blijken minder vaak vervroegd uit te treden of werkloos te raken dan werknemers in loondienst. Zij dragen eigen verantwoordelijkheid voor hun pensioenaanspraken en hun recht op een werkloosheidsuitkering is beperkter. Mede als gevolg hiervan werken zij langer door, zelfs tot na het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Werknemers in de sectoren bouw, vervoer, communicatie en openbaar bestuur treden vaker uit via vervroegd pensioen dan werknemers in de industrie. Het omgekeerde geldt voor werknemers in de zorg. Oudere werknemers in de zorg treden minder vaak uit via de werkloosheid, maar vaker via de arbeidsongeschiktheid dan werknemers in de industrie. De oorzaak hiervoor zou kunnen liggen in de hoge fysieke belasting in de zorg, waarbij ouderen het hardst getroffen worden.

De arbeidsduur en de wens om minder te gaan werken hebben geen invloed op de kans op uitstroom. Het hebben van een leidinggevende functie of een vast dienstverband is evenmin van invloed op de instroom van mannen in werkloosheid, arbeidsongeschiktheid of vervroegd pensioen. Daarentegen, de baanduur bij de huidige werkgever beïnvloedt op positieve wijze de uitstroomkans naar pensioen. Vermoedelijk is dit het gevolg van de al opgebouwde pensioenrechten die het mogelijk maken om inderdaad vervroegd uit te treden. Ook vermindert een langere baanduur de kans op uitstroom naar werkloosheid. Dat laatste wijst op de band die er bestaat tussen de oudere werknemer en zijn of haar werkgever.

Technische toelichting

Regionaal Inkomensonderzoek (RIO)

Het RIO is voornamelijk gebaseerd op registratiegegevens afkomstig van de Belastingdienst en wordt door het CBS met name gebruikt voor onderzoek naar de regionale inkomensverdeling. Het betreft een 16%-steekproef uit de bevolking van 15 jaar en ouder, de zogenaamde kernpersonen. Voor alle personen die samen met een kernpersoon op hetzelfde adres wonen, zijn de onderzoeksgegevens verzameld, zodat inkomensgegevens, zoals het besteedbaar inkomen, tevens op het niveau van het huishouden bekend zijn. De kernpersonen worden ieder jaar in het onderzoek betrokken en zijn zelf representatief voor de populatie van 15 jaar en ouder. Alleen kernpersonen die tijdens het onderzoeksjaar overlijden of emigreren worden uit de steekproef verwijderd. Hiervoor wordt de steekproef aangevuld met personen die in het onderzoeksjaar de leeftijd van 15 jaar hebben bereikt en immigranten. Naast tal van inkomensvariabelen bevat het RIO een beperkt aantal persoons- (leeftijd, geslacht, burgerlijke staat) en huishoudenskenmerken.

Enquête Beroepsbevolking (EBB)

Met de Enquête Beroepsbevolking verzamelt het CBS gegevens over de arbeidsmarkt. De EBB is een face-to-face enquête onder personen die in Nederland woonachtig zijn, met uitzondering van personen in inrichtingen, instellingen en tehuizen.

De EBB is sinds het vierde kwartaal van 1999 opgezet als een (roterend) panel. In dit onderzoek zijn echter uitsluitend

transversale gegevens uit de periode 1995–1999 gebruikt. De gegevens uit de EBB hebben onder andere betrekking op het al dan niet hebben van betaald werk, de positie in de werkring, de arbeidsduur, het uitgeoefende beroep, het zoeken naar werk en de gevolgde opleiding.

Koppeling EBB-RIO

Vanaf 1995 is het mogelijk om gegevens uit persoons-enquêtes, via koppeling met de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA), te koppelen aan registratiegegevens. Voor alle RIO-kernpersonen is de inkomensinformatie uit de periode 1995–2000 aan elkaar gekoppeld. De EBB-bestanden van 1995 t/m 1999 zijn vervolgens aan het longitudinale RIO-bestand gekoppeld. Het EBB-RIO bestand (arbeidsmarktpanel) bevat dus EBB-respondenten uit de periode 1995–1999 die tevens minimaal één jaar RIO-kernpersoon zijn geweest in de periode 1995–2000. In totaal bevat het arbeidsmarktpanel ruim 91 duizend personen. Dat is 16 procent van het totaal aantal EBB-respondenten uit de periode 1995–1999. Voor dit bestand zijn nieuwe weegfactoren berekend.

De peildatum van de EBB-gegevens (moment van interview) is voor iedereen verschillend en wijkt af van de peildatum van het RIO (31 december). Voor variabelen die snel veranderen in de tijd, zoals het zoekgedrag op de arbeidsmarkt vormt dit een probleem. Bij variabelen die redelijk stabiel zijn in de tijd, zoals opleidingsniveau, mag de peildatum van de registergegevens enigszins afwijken van de peildatum van het EBB-interview. In dit onderzoek wordt het opleidingsniveau zoals dat gemeten is in de EBB toegekend aan de gehele periode 1995–2000. Transitie die in de periode 1999–2000 hebben plaatsgevonden kunnen dus onderscheiden worden naar het opleidingsniveau, zoals dat in één van de EBB-jaren 1995–1999 gemeten is. In sommige gevallen zal het opleidingsniveau dan onderschat worden. Het is echter ook mogelijk dat het opleidingsniveau wordt overschat, bijvoorbeeld wanneer een transitie in de periode 1995–1996 voorzien wordt van het opleidingsniveau dat gemeten is in de EBB van 1999. Vooral bij jongeren kan het opleidingsniveau veranderd zijn in de periode 1995–1999. Bij de ouderen, de groep waarop dit artikel gericht is, zal het opleidingsniveau veelal gelijk zijn gebleven in die periode.

Arbeidsmarktstatus

In dit onderzoek is de positie op de arbeidsmarkt bepaald op basis van de sociaal-economische categorie van de persoon. Daarbij zijn dezelfde begrippen gehanteerd als bij de publicatie van standgegevens op basis van het RIO. De sociaal-economische categorie is afgeleid op basis van inkomensgegevens uit de Fibase. De Fibase bevat gegevens over inkomens die aan loonheffing onderhevig zijn. Deze gegevens zijn door de inhoudingsplichtigen (werkgevers en uitkeringsinstanties) verstrekt aan de Belastingdienst. Bij de indeling naar sociaal-economische categorie worden alle personen met winst uit onderneming als zelfstandigen aangemerkt. Na het bepalen van de zelfstandigen worden de overige categorieën vastgesteld op basis van de voornaamste inkomensbron gedurende het onderzoeksjaar. De hoofdcategorie actieven omvat zelfstandigen, ambtenaren en overige werknemers in loondienst. Tot de categorie niet-actieven worden gerekend bijstandson-

vangers (waaronder ontvangers van een uitkering RWW), personen met een werkloosheidsuitkering, pensioenontvangers en arbeidsongeschikten (waaronder de ontvangers van een invaliditeitspensioen). Deze indeling is consistent met andere longitudinale statistische informatie die binnen het strategisch programma Sociale dynamiek en arbeidsmarkt is ontwikkeld, zoals binnen het programma van de Sociaal-economische dynamiek van immigranten (Sprangers, Zorlu, Hartog en Nicolaas, 2004).

De typering in de loonadministratie is overigens niet altijd gelijk aan die bij de uitkeringsinstanties.

Uitkeringsontvangers die (gedeeltelijk) werken krijgen hun uitkeringen in veel gevallen via de werkgever uitbetaald. Van hen zijn de WW- en WAO/AAW-uitkeringen in het RIO veelal niet als zodanig waargenomen, maar als loon getypeerd. Het betreft ongeveer 300 duizend mensen met een WAO/AAW-uitkering en 50 duizend mensen met een WW-uitkering (SCP/CBS, 1998). Deze personen zijn werkend volgens onze definitie, ook al is de uitkering hoger dan de inkomsten uit arbeid. Voor dit onderzoek vormt dit niet zo'n probleem, omdat de personen in werkelijkheid nog (deels) werken en dus feitelijk niet geheel uitgetreden zijn. Bovendien lijkt het erop dat de typeringsverschillen vooral optreden bij jongeren. Eerder onderzoek (Weidum en Linder, 2002) heeft uitgewezen dat in 1998 een kwart van de ontvangers van een arbeidsongeschiktheidsuitkering voor ten minste twaalf uur per week werkzaam was. Van de 55–64-jarige ontvangers van een arbeidsongeschiktheidsuitkering was dat een op de zeven. Van de 55–64-jarige ontvangers van een WW-uitkering behoorde slechts 8% tot de werkzame beroepsbevolking.

Een arbeidsmarkttransitie is in dit artikel gedefinieerd als een verandering van de sociaal-economische categorie van een persoon in het ene jaar ten opzichte van het andere jaar. Veranderingen van inkomensbron die binnen een jaar hebben plaatsgevonden blijven buiten beschouwing. Door deze methodiek zijn niet alle transities van werk naar niet werk te herleiden. Alleen de substantiële overgangen worden dus beschreven. Het moment van de transities is daarbij niet exact te bepalen. Wanneer de voornaamste inkomensbron van een persoon verandert van loon in jaar t naar pensioen in jaar $t + 1$ kan het zijn dat de pensionering al plaatsgevonden heeft in jaar t , maar de pensioeninkomsten vormden in dat jaar nog niet de voornaamste inkomensbron. Het aantal stromen wijkt af van het aantal dat berekend is op basis van het Sociaal Statistisch Bestand. Transities worden daarbij bepaald op basis van verschillen tussen peilmomenten (Arts, van Toor en de Vries, 2002) en zijn inclusief kortdurende veranderingen. Met betrekking tot de overgang van werk naar pensioen liggen de aantallen wel in dezelfde orde van grootte. Het aantal stromen zal ook afwijken van de aantallen uit de reguliere statistieken over in- en uitstroom van bijvoorbeeld arbeidsongeschiktheid. Bij de reguliere statistieken zijn ook kortdurende en nuluitkeringen geregistreerd evenals uitkeringen die verstrekt zijn aan personen in instellingen en tehuizen. Bovendien kunnen per persoon meerdere uitkeringen waargenomen zijn.

Literatuur

Arts, C.H., van Toor, L. en S. de Vries, 2002, Stromen op de arbeidsmarkt, april–oktober 1999. In: Sociaal-economische maandstatistiek 2002, no. 12 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen), blz. 66–71.

Fouarge, D, T. Schils en B. Huynen, 2004, To retire or continue working?: An analysis of the early retirement behaviour of Dutch workers. Tilburg: OSA-publicatie A207.

Heyma, A., 2001, Dynamic models of labour force retirement; an empirical analysis of early exit in the Netherlands. Amsterdam: Thela Thesis Publishers.

Hurd, M.D., 1990, The joint retirement decision of husbands and wives. In: Wise, D. A., Issues in the economics of aging. Chicago: The University of Chicago Press.

Kapteyn, A. en K. de Vos, 1999, Social security and retirement in the Netherlands. In J. Gruber & D. A. Wise (Eds.), Social security and retirement around the world. Chicago: The University of Chicago Press, (blz. 269–302).

Lindeboom, M., 2000, De uitredingsroutes van oudere werknemers in internationaal perspectief. Tilburg: OSA-Publicatie A172.

Manting, D, 2004, Arbeidsmarkt-, huishoudens- en inkomenspanels, zie: <http://www.cbs.nl/nl/service/onderzoek/strat-ondz/SDA/SDA-publicaties.htm>.

Nelissen, J., 2001, *Het effect van wijzigingen in vervroegde uitredingsregelingen op de arbeidsparticipatie van oudere werknemers*. Tilburg: CentER-Applied Research.

SCP/CBS, 1998, Armoedemonitor 1998. Den Haag: SCP/Elsevier bedrijfsinformatie.

Sprangers, A., Zorlu A., Hartog, J. en H. Nicolaas, 2004, Immigranten op de arbeidsmarkt. In: Sociaal-economische trends 2004, no. 2 (Centraal Bureau voor de Statistiek Voorburg/Heerlen), blz. 27–37.

Weidum, J. en F.S. Linder, 2002, Arbeidspositie en opleidingsniveau van personen met een uitkering, 1998. In: Sociaal-economische maandstatistiek 2002, no. 12 (Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen), blz. 82–92.

Noten in de tekst

¹⁾ Aan de totstandkoming van dit onderzoek hebben Dorien Manting, Rens Trimp en Pierre Reynders (allen CBS) een belangrijke bijdrage geleverd. Bovendien zijn we Wijnand Advokaat, Annelies Boerdam, Henk-Jan Dirven, Jacques Thijssen en Johan van der Valk (allen CBS) erkentelijk voor het geleverde commentaar.

²⁾ Dit gezamenlijke OSA-CBS onderzoek valt binnen het strategisch onderzoeksprogramma Sociale dynamiek en

arbeidsmarkt van het CBS. Binnen dat programma wordt samen met andere kennisinstellingen statistische informatie op het terrein van arbeidsmarkt-, inkomens- en huishoudensdynamiek ontwikkeld. Voor meer informatie: www.cbs.nl/nl/service/onderzoek/strat-ondz/index.htm.

³⁾ Het betreft voornamelijk oudere vrouwen. Van de 60–64-jarige vrouwen in de categorie overig heeft ongeveer 5 procent een eigen onbekende inkomensbron.

- ⁴⁾ Dit betrof alleen de arbeidsongeschikten die hun uitkering van de uitkeringsinstanties ontvingen en niet via de werkgever.
- ⁵⁾ De resultaten voor werkenden die in 1997 of 1998 afhankelijk werden van een uitkering zijn vergelijkbaar met de hier gepresenteerde bevindingen.
- ⁶⁾ Multinomiaal logistische regressie modellen zijn toegepast waarbij de betreffende kansen geschat zijn in vergelijking tot de werkenden die door blijven werken.